

Izvorni znanstveni rad
DOI: 10.17234/Croatica.66.7
UDK: 811.163.42'243
81'366+81'367
Primljen: 23. 3. 2022.
Prihvaćen: 4. 5. 2022.

POUČAVANJE NEGACIJE U HRVATSKOME KAO STRANOME JEZIKU¹

Irena Zovko Dinković
Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet
izovko@ffzg.hr

Negacija se, kao jedno od jedinstvenih obilježja ljudskoga jezika, u prirodnim jezicima ostvaruje na niz morfoloških i sintaktičkih načina te prožima sva područja jezičnog poučavanja, a izražava se niječnim riječima. Pod pojmom niječne riječi podrazumijeva se obilježivač rečenične negacije te niječne zamjenice i niječni oblici zamjeničkih pridjeva i priloga, a jezici se tipološki razlikuju po tumačenju rečenica u kojima se niječna zamjenica nalazi u okružju rečenične negacije. U jezicima s dvostrukom negacijom (DN), poput engleskoga, njemačkoga ili nizozemskoga, niječna se zamjenica u okružju rečenične negacije tumači kao dvostruka negacija, odnosno potvrđnost, dok se kod jezika s niječnim slaganjem (NC) sve niječne riječi u okružju rečenične negacije tumače kao jedna značenjska negacija. Pritom treba razlikovati jezike poput hrvatskoga i ostalih slavenskih jezika, koji obavezno provode niječno slaganje, od onih poput španjolskoga ili talijanskoga, koji niječno slaganje provode djelomično, ovisno o položaju niječne riječi u odnosu na zanjekani glagol. Razlika između jezika s dvostrukom negacijom i onih s niječnim slaganjem povod je mnogim raspravama u lingvistici, koje se prije svega tiču značenjske prirode niječnih riječi, te je ujedno i velik izazov u učenju i poučavanju stranoga jezika,

¹ Rad je nastao u sklopu projekta Hrvatske zaklade za znanost *Sintaktička i semantička analiza dopuna i dodataka u hrvatskome jeziku – SARGADA (2019–04–7896)*.

osobito u slučajevima kada materinski i strani jezik pripadaju različitim tipovima. U radu se razmatra sustavan pristup poučavanju negacije u hrvatskome kao stranome jeziku iz lingvističke perspektive.

Ključne riječi: niječne riječi, niječne zamjenice, dvostruka negacija, niječno slaganje

1. UVOD

Poučavanje negacije u stranome jeziku zahtjevan je zadatak jer se negacija u prirodnim jezicima ostvaruje na različite načine te objedinjuje mnoga područja jezičnoga proučavanja, od sintakse, semantike i pragmatike pa do usvajanja jezika i jezične obrade. Priroda niječnosti predmetom je proučavanja još od antičkog doba, isprva u okviru filozofije i logike, a kasnije u okviru lingvističke. Neki od osnovnih problema koji su bili predmetom rasprave obuhvaćaju pitanje postojanja niječnih činjenica, potom različite načine izražavanja pojedinih vrsta negacije te odnos između položaja niječnog obilježivača u rečenici i značenjskog dosega negacije, kao i pitanje niječne polarnosti i inherentne niječnosti pojedinih niječnih riječi, koje se nametnulo u sklopu tumačenja pojave dvostruke i višestruke negacije u jezicima. Naravno, za poučavanje negacije u hrvatskome kao stranome jeziku sva navedena pitanja nisu od jednake važnosti pa ćemo pažnju usmjeriti na tri koja su najbitnija: sredstva izražavanja negacije, vrste negacije te tipološku razliku između jezika s dvostrukom negacijom i onih s niječnim slaganjem. Ta pitanja prvo razmatramo na općoj teorijskoj razini, a potom u hrvatskome jeziku. Na kraju iznosimo i neka manje obrađivana obilježja negacije u razgovornome hrvatskom, koja mogu biti zanimljiva svima koji uče hrvatski kao strani jezik.

2. IZRAŽAVANJE NEGACIJE

U svojoj čuvenoj studiji, koja je obuhvatila oko 240 jezika iz 40 jezičnih porodica, Ö. Dahl (1979) izdvaja dva temeljna načina izražavanja negacije: morfološki i sintaktički. Sintaktički obuhvaćaju jednu ili više niječnih čestica bez fleksije, niječni pomoćni glagol ili kombinaciju čestice i pomoćnoga glagola, kao što je slučaj s engleskim glagolom *do*, dok se pri morfološkom izražavanju negacija gotovo isključivo ostvaruje kao afiks na glagolu. Ipak, ni u tom razlikovanju morfološkoga i sintaktičkog izražavanja negacije, kao ni kod mnogih drugih jezičnih pojava, ne postoje čvrsti kriteriji prema kojima bi se pojedini jezici mogli jednoznačno svrstati u jednu od tih kategorija jer

se izbor uglavnom temelji na proizvoljnoj odluci o tome hoće li neki morfem biti analiziran kao afiks ili kao čestica. To je vidljivo ne samo među jezicima iste porodice, primjerice slavenskima, gdje se ista vrsta negacije u jednom jeziku piše sastavljeno, a u drugome odvojeno od glagola, već katkad i unutar jednoga jezika.

Ključnu ulogu u izražavanju negacije ima finitni glagol jer se na njemu, uz oznake glagolskoga vremena i načina te oznaku sročnosti sa subjektom ili objektom, nalazi i negacija. Finitni glagol uobičajeno se nalazi krajnje lijevo ili krajnje desno u glagolskome izrazu ili rečenici te je podložan pomicanju pri tvorbi jestno-niječnih pitanja.² Ovisno o tome tumačimo li negaciju morfološki ili sintaktički, finitnome glagolu u prvome slučaju dodaje se niječni afiks, a u potonjemu slobodan niječni morfem, odnosno niječna riječ ili tzv. niječni obilježivač.³ Hrvatski se služi obama sredstvima: prefiksima *ně-* i *nĩ-*, odnosno niječnom česticom *ne* (*Iris nije plakala./Iris ne plače.*) (v. 5.1.). Određivanje finitnoga glagola u niječnoj rečenici utječe i na tri osnovna načina sintaktičkoga izražavanja negacije: kada se radi o niječnoj čestici bez fleksije, finitni glagol isti je kao u potvrđnoj rečenici; u jezicima koji negaciju izražavaju niječnim pomoćnim glagolom sama negacija postaje finitna jedinica, a u rjeđim slučajevima finitni je glagol zaseban pomoćni glagol koji se pojavljuje uz česticu, kao što je slučaj s engleskim glagolom *do* – on se kao pomoćni glagol pojavljuje u niječnim i upitnim rečenicama, ali ne i u njihovim potvrđnim parnjacima (v. Dryer 2013).

3. VRSTE NEGACIJE

Za tumačenje negacije, pa tako i za njezino poučavanje, bitno je razlikovati njezine dvije temeljne vrste, *rečeničnu* i *sastavničku negaciju*.⁴ Rečenična negacija nastaje nijekanjem predikata, čime se niječe cijeli rečenični sadržaj

² Primjerice u hrvatskoj rečenici *Bojan je gledao seriju* pomoćni se glagol kao finitni element nalazi krajnje lijevo u glagolskome izrazu, a u rečenici *Gledat će seriju* krajnje desno. U zavisnim rečenicama u njemačkome finitni se glagol nalazi na kraju rečenice, npr. *Wir werden machen, was Lena uns gesagt hat*. ‘Učinit ćemo kako nam je Lena rekla.’ U oba jezika, kao i u engleskome, francuskome i mnogim drugim jezicima, u upitnim rečenicama dolazi do inverzije subjekta i finitnog glagola, npr. *Je li Bojan gledao seriju?*

³ Niječni obilježivač ili marker temeljna je jedinica kojom se u nekom jeziku izražava rečenična negacija, dakle negacija koja u svojem dosegu ima cijelu rečenicu, odnosno iskaz. U hrvatskome je to niječna čestica *ne*.

⁴ U hrvatskoj se jezikoslovnoj literaturi za sastavničku rabi još i naziv *parcijalna negacija* (v. Nazalević Čučević 2016).

(1a), dok se nijekanjem pojedine rečenične sastavnice (ali ne i predikata) dobiva sastavnička negacija (1b).

(1a) Pretjerana tjelovježba **nije** zdrava.

(1b) Pretjerana tjelovježba je **nezdrava**.

Tu je razliku zamijetio još Aristotel koji je rečeničnu negaciju nazivao *negacijom predikata*, a sastavničku *negacijom člana*. Jespersen (1917) je prvu nazivao *jezgrenom* (eng. *nexal*), a potonju *specijalnom* (eng. *special*) *negacijom*, dok je Klima (1964) koristio nazive *rečenična* i *sastavnička (konstituentna) negacija*. Neki suvremeni funkcionalni pristupi (npr. Van Valin i LaPolla 1997) negaciju dijele na *unutarnju* i *vanjsku*. Unutarnja obuhvaća dvije vrste, sržnu i jezgrenu: sržna je derivacijska (*sretan – nesretan*), a jezgrena ima doseg samo nad dijelom jezgre koju čine glagol i njegovi argumenti. Vanjska bi negacija odgovarala rečeničnoj jer u svojem dosegu ima cijeli sadržaj rečenice.

Uz rečeničnu i sastavničku bitna je vrsta negacije i tzv. *pleonastična negacija*,⁵ odnosno pojavljivanje negacije u zavisnim surečenicama koje je uvjetovano određenim sintaktičkim okruženjem, primjerice u rečenicama s inherentno niječnim glagolom u glavnoj surečenici, poput *porēci*, *sumnjati*, *spriječiti* ili *bojati se* (2a), ili u nekim upitnim, vremenskim, pogodbenim, dopusnim i sl. zavisnim rečenicama s određenim veznicima (npr. *osim ako* i *dok* u hrvatskome, *avant que* u francuskome itd.) (2b).

(2a) Bojim se da **ne** dođe oluja.

(2b) Uzet ću te šalice, osim ako ti **ne** trebaju.

Pleonastična negacija najčešće se u pojedinom jeziku izražava istom niječnicom kojom se izražava i rečenična negacija te se često smatrala leksički prisutnom, ali značenjski „praznom” negacijom koja se dovodi u vezu s pojmom niječne polarosti (usp. Espinal 1992 ili van der Wouden 1994). Iako se pojavljuje u sličnim sintaktičkim okruženjima, pleonastična se negacija razlikuje od rečenične po svojem dosegu pa tako u jezicima s niječnim slaganjem ne dopušta pojavljivanje niječnih zamjenica. Pleonastična se negacija pojavljuje s manjim brojem emocijskih glagola, poput *bojati se*, *nadati se*, *vjerovati*, te se u različitim jezicima uz nju uglavnom

⁵ Jespersen (1917) tu vrstu negacije naziva *parataktičkom*, dok se u jezikoslovlju romanskih jezika većinom koristi naziv *ekspletivna negacija*. Većina autora engleskog govornog područja koristi se nazivom *pleonastična negacija* (usp. Horn 2001a ili Croft 2000).

koriste glagolski načini i vremena kojima se izražava hipotetičnost (Zovko Dinković i Ilc 2017), što dokazuje da pleonastična negacija nije značenjski prazna već predstavlja jedan oblik epistemičke (evaluacijske) modalnosti (usp. Muller 1991 ili Yoon 2011). Stoga je nipošto ne bismo trebali nazivati pleonastičnom (suvišnom) iako se taj naziv udomaćio u jezikoslovnoj literaturi, vjerojatno zbog činjenice da neke konstrukcije mogu jednako dobro funkcionirati s pleonastičnom negacijom i bez nje (npr. *Čekat ću dok ne prestane kiša./Čekat ću dok prestane kiša.*). O pitanju (ne)obaveznosti pleonastične negacije kao jednom od razlikovnih obilježja među jezicima dosta se raspravljalo, a razlike su katkad utvrđene čak i unutar iste jezične skupine pa postoje npr. tvrdnje da je u romanskim jezicima pleonastična negacija uvijek neobavezna (v. van der Wouden 1997)⁶ dok u slavenskima može biti obavezna i neobavezna (v. Abels 2005 za ruski, Ilc 2012 za slovenski i Zovko Dinković 2015 za hrvatski). Čini se ipak da je neobaveznost pleonastične negacije, barem u nekim slučajevima, zapravo prividna jer je za izricanje npr. značenja vremenske graničnosti nužna prisutnost pleonastične negacije (*Čekat ću dok ne prestane kiša.* = Čim prestane kiša, prestat ću čekati.) dok se iste rečenice bez pleonastične negacije mogu tumačiti sa i bez implikacije vremenske graničnosti. S druge strane u rečenicama koje uz vremensko nose i modalno značenje, prisutnost pleonastične negacije nije nužna (npr. *Sve ovo dobro je znati prije nego što (ne) nasjednete slikama.*).

4. VIŠESTRUKA NEGACIJA

U svakoj se niječnoj rečenici uz niječni obilježivač mogu pojaviti i druge niječne riječi, a jezici se tipološki razlikuju po tome kako takve rečenice tumače. Kod jezika s logičkom dvostrukom negacijom, koji slijede načelo *Duplex negatio affirmat*, dvije se negacije u istoj rečenici međusobno potiru pa je dobiveno značenje potvrdno (3a).⁷ Kod jezika koji odražavaju načelo *Duplex negatio negat* više niječnih riječi u rečenici uz zanijekani predikat zajedno daje jednu logičku negaciju. Ta se pojava naziva **niječnim slaganjem** (engl. *negative concord*) (3b).

⁶ Za suprotnu tvrdnju v. radove L. Tovene (1996, 1998).

⁷ Pitanje dvostrukih negacija razmatra se još od antičkog doba, a samo načelo dvostruke negacije koja daje potvrđnost, odnosno $p = \neg\neg p$, uvode stoici.

(3a) Lena **didn't** see **nothing**. (dosl. 'Lena nije vidjela ništa.' = Lena je vidjela nešto.)

(3b) Lena **nije** vidjela **ništa**.

Jezicima prve skupine pripadaju njemački, nizozemski i osetijski te dva australska, jedan malajsko-polinezijski i pet srednjoameričkih jezika, dok jezicima druge skupine pripadaju slavenski i romanski te preko stotinu drugih istraženih jezika (v. Dryer i Haspelmath 2013). Ključni su kriteriji za svrstavanje jezika u jednu od tih skupina odnos niječnih zamjenica⁸ i rečenične negacije te utjecaj reda riječi na pojavu niječnih zamjenica u okružju rečenične negacije, pa se na osnovi toga u novijim tipološkim razmatranjima razabiru četiri temeljna tipa jezika: jezici u kojima se niječne zamjenice uvijek pojavljuju uz rečeničnu negaciju i oni u kojima to nikad nije slučaj, potom jezici miješanoga tipa te oni s niječnim egzistencijalnim konstrukcijama. Prvi tip obuhvaća jezike u kojima se niječno slaganje obavezno provodi bez obzira na položaj niječne zamjenice u odnosu na glagol. U toj su skupini hrvatski i ostali slavenski jezici. Miješani tip sadrži tri podvrste: jezike u kojima je negaciju moguće izraziti niječnom zamjenicom uz nezanijekani glagol ili neodređenom zamjenicom uz zanijekani glagol (npr. engleski i švedski), zatim jezike s djelomičnim niječnim slaganjem u kojima je supojavljivanje niječne zamjenice i rečenične negacije uvjetovano položajem niječne zamjenice u odnosu na glagol (npr. talijanski i španjolski) te jezike u kojima se obilježivač rečenične negacije sastoji od dva dijela (npr. francuski). Prva su podvrsta miješanog tipa dakle jezici koji provode načelo logičke dvostruke negacije, a među njima je i engleski koji se kao jedan od najistraživanijih jezika u lingvistici često uzimao i uzima kao točka usporedbe s drugim jezicima, katkad do te mjere da se načelo logičke dvostruke negacije često smatralo uzorom kojem treba težiti dok se niječno slaganje opisivalo kao nepotrebno gomilanje negacija. Čak ni veliki Otto Jespersen nije odolilo tomu da jezike s niječnim slaganjem (a i njihove govornike) proglasi manje vrijednima pa tako u svojem djelu *Jezik (Language)* navodi:

⁸ Neki autori (npr. Kordić 1996) skupinu neodređenih zamjenica dijele na neodređene, odrične i opće, ali ih i dalje sve smatraju neodređenima zbog njihove preopćenite referencije ili nepostojanja referenta. Kovačević (2016: 119) razlikuje neodređene zamjenice (*nešto*) od niječnih zamjenica (*ništa*), a obje te skupine od zbirnih ili kolektivnih zamjenica (*sve*), smatrajući kako objedinjavanje tih triju vrsta u jednu nazvanu neodređenim zamjenicama nije dovoljno precizno. U ovom radu slijedimo potonju podjelu te pod pojmom niječne zamjenice podrazumijevamo ne samo niječne zamjenice već i niječne zamjeničke priloge i pridjeve. Na te se izraze odnosi i pojam *n*-riječi, koji je uvela Laka (1990) i koji je široko prihvaćen u jezikoslovnoj literaturi o negaciji.

One of the most characteristic traits of the history of English is thus seen to be the gradual getting rid of concord as of something superfluous. Where concord is found in our family of languages, it certainly is an heirloom from a primitive age, and strikes us now as an outcome of a tendency to be more explicit than to more advanced people seems strictly necessary. (Jespersen 1922: 322)⁹

Bitno je napomenuti da se u engleskome standardni i nestandardni jezik razlikuju upravo po pitanju dvostruke negacije i niječnoga slaganja: povijesni razvoj engleskoga standardnog jezika tekao je od jezika s niječnim slaganjem do jezika s logičkom dvostrukom negacijom, dok razgovorni jezik u pojedinim svojim varijantama i dandanas provodi niječno slaganje. Štoviše, upravo je niječno slaganje jedno od najzamjetnijih obilježja mnogih dijalekata engleskoga jezika, u kojima se primjeri poput (3a) tumače na isti način kao i u hrvatskome – kao jedna logička negacija. No razvoj engleskoga bio je vrlo neuobičajen. Naime popularno je mišljenje da su uporabu dvostruke negacije iz engleskoga izgnale mnogobrojne preskriptivne gramatike nastale tijekom 18. stoljeća kao odgovor na potrebu usustavljanja jezičnoga standarda, no činjenica je da je pravilo logičke dvostruke negacije bilo dobro poznato stoljećima ranije, a sâmo niječno slaganje počelo se postupno gubiti već u 15. stoljeću uslijed nekoliko čimbenika: čestica *not* gubi svoje dotadašnje pojačajno značenje i postaje jedini obilježivač rečenične negacije, potom se krajem 14. i početkom 15. stoljeća u niječne rečenice uvodi pomoćni glagol *do* ‘činiti’ te se niječne zamjenice poput *nothing* ‘ništa’ ili *nobody* ‘nitko’ u okružju rečenične negacije zamjenjuju tzv. *any*-zamjenicama (*anything* ‘išta’, *anybody* ‘itko’), dotad ograničenima na ostala polarizirana okružja, poput poredbenih, upitnih i sl. rečenica (v. Kallel 2007). Potonja je promjena bila motivirana i društvenim čimbenicima: *any*-zamjenice bile su obilježje pisanoga jezika obrazovanih govornika, pa ih u svoje tekstove uvode i pojedinci željni uspona u društvu, dok primjeri poput (3a) bivaju stigmatizirani kao obilježje govora nižih i neukih slojeva (usp. Nevalainen 1998, 2006). Zbog svega navedenog engleski se nipošto ne bi trebao uzimati kao model jezika s dvostrukom negacijom, a neki autori čak smatraju da je on u svojoj osnovi zapravo jezik s niječnim slaganjem (npr. Zeijlstra 2004, Tubau 2008, Blanchette 2015).

⁹ ‘Jednim od najtipičnijih obilježja povijesti engleskoga jezika smatra se postupno ukidanje slaganja kao suvišnog. Tamo gdje slaganje postoji u našoj jezičnoj porodici svakako je riječ o nasljeđu iz primitivnoga doba te nam se ono danas doima kao posljedica sklonosti k izričitosti većoj no što bi se naprednijim ljudima činilo nužnim.’

Već smo naveli da jezika s niječnim slaganjem ima daleko više nego onih s logičkom dvostrukom negacijom (usp. Dryer i Haspelmath 2013), a među njima se razlikuju dva osnovna obrasca koja je na temelju razlike u načinu ostvarivanja niječnoga slaganja Giannakidou (1998, 2000, 2006) nazvala obaveznim niječnim slaganjem (eng. *strict negative concord*) i djelomičnim niječnim slaganjem (eng. *non-strict negative concord*).¹⁰ Prvi obrazac prisutan je u svim slavenskim jezicima te primjerice u rumunjskome, mađarskome, modernome grčkom i jidišu. U tim se jezicima niječne zamjenice uvijek pojavljuju u okružju surečenične negacije neovisno o svojem položaju u odnosu na glagol (4a). Kod jezika s djelomičnim niječnim slaganjem niječne se zamjenice pojavljuju uz zanijekani predikat samo ako se nalaze iza glagola. Ako su ispred glagola ili i ispred i iza njega, tada nema obilježivača rečenične negacije, odnosno predikat nije zanijekan. Toj skupini pripadaju jezici poput španjolskog, talijanskog i portugalskog (4b).

(4a) **Nisam** vidjela **nikoga** ispred vrata./**Nikoga nisam** vidjela ispred vrata.

(4b) **Non** ho visto **nessuno** (davanti) alla porta./**Nessuno** (***non**) ho visto (davanti) alla porta. (talijanski)
'Nisam vidjela nikoga ispred vrata.'

Potrebno je dakle prije poučavanja negacije u hrvatskome utvrditi kojem tipu jezika pripada materinski jezik učenika. Ako je riječ o istom tipu, učenici u pravilu neće imati problema s učenjem negacije u hrvatskome, no ako je riječ o različitom tipu, treba temeljem usporedbe objasniti osnovno obilježje obaveznog niječnog slaganja – supojavljivanje niječnih zamjenica i zanijekanog predikata neovisno o njihovu položaju prema glagolu – te potom i ostala obilježja negacije u hrvatskome koja razmatramo u sljedećem poglavlju.

5. NEGACIJA U HRVATSKOME

5.1. Sredstva izražavanja negacije

Hrvatski pripada kategoriji jezika koji rečeničnu negaciju izražavaju dodavanjem niječnih čestica *ně* i *niti* bez promjene finitnoga glagola, a sastavničku niječnim česticama *ně* i *nī*.¹¹ Pritom se niječna čestica uvijek nalazi ispred

¹⁰ U hrvatskome se navedeni termini mogu prevesti i drugim parovima naziva, *obavezno* i *neobavezno*, *potpuno* i *djelomično*, *strogo* i *manje strogo* i sl.

¹¹ Valja napomenuti da niječnice *ni* i *niti* većina hrvatskih gramatika i jezičnih priručnika smatra niječnim inačicama sastavnog veznika *i*, koje imaju pojačajnu funkciju i komplementarnu

finitnoga elementa ili drugoga rečeničnog dijela koji se niječe. Usto negacija se u hrvatskome može izraziti i morfološkim sredstvima, odnosno niječnim prefiksima *ně-* i *nĩ-*. Sustavan pregled sredstava izražavanja negacije u hrvatskome donosimo u Tablici 1 (prilagođeno prema Zovko Dinković 2013: 159):¹²

Tablica 1. Sredstva izražavanja negacije u hrvatskome i njihova uporaba

ně-	ně-	ně/niti
<p>– rečenična negacija izražena na prezentu pomoćnoga glagola <i>htjeti</i> <i>Lena neće piti čaj.</i></p> <p>– svi oblici glagola <i>nemati</i> <i>U šalici nema čaja.</i></p>	<p>– inherentno niječne imenice, pridjevi i prilozil morfološki povezani s potvrdnim parnjacima <i>Lena je nezadovoljna rezultatima.</i></p>	<p>– rečenična negacija u sintetskim glagolskim oblicima (s <i>niti</i> i u analitičkim) te na aoristu pomoćnoga glagola <i>biti</i> <i>Lena ne pije/ne bi pila čaj. Niti je/bi popila čaj, niti pojela kolač.</i></p> <p>– sastavnička negacija <i>Teško je ne piti čaj.</i></p> <p>– pleonastična negacija <i>Bojim se da ne popije čaj.</i></p>
nĩ-	nĩ-	nĩ
<p>– rečenična negacija izražena na prezentu pomoćnoga glagola <i>biti</i> <i>Lena nije pila čaj.</i></p>	<p>– niječne zamjenice, zamjenski pridjevi i prilozil <i>Nikad nismo uočili nikakvu promjenu.</i></p>	<p>– sastavnička negacija <i>Lena je bila nĩ kriva nĩ dužna.</i></p> <p>– niječna pojačajna čestica <i>Lena nije nĩ popila čaj nĩ pojela kolač.</i></p>

distribuciju (usp. Silić i Pranjkić 2005, Raguž 1997, Katičić 2002, Barić i dr. 2003 itd.). Belaj i Tanacković Faletar (2020: 75) također ih smatraju veznicima, ali ističu kako *niti* funkcionira i kao negacijska čestica jer niječe sadržaj cijele (su)rečenice, dok veznik *ni* može negirati samo rečenične dijelove i dijelove predikata pa „u prvome redu ima funkciju pojačajne čestice”. Mogli bismo dakle i *ni* i *niti* promatrati kao čestice koje mogu imati i veznu funkciju, osobito kada se pojavljuju udvojeno kao korelativi (*ni... ni..., niti... niti...*). Iako nije uvijek lako razdvojiti vezničku od pojačajne funkcije, postoje konteksti u kojima nije posve svejedno tumačimo li *i* kao veznik ili kao pojačajnu česticu pa stoga i kod niječnih oblika *ni* i *niti* treba razlikovati te dvije funkcije (v. Zovko Dinković 2013: 151, 227).

¹² Na temelju njihove komplementarne distribucije i uz uvažavanje pravopisnih konvencija, smatramo da prefiks *ně-* treba razlikovati od prefiksa *ně-*, kao i od čestice *ně*, koja uvijek ima kratak vokal. Isti kriterij primjenjiv je i na niječnicu *ni*, kod koje također treba razlikovati prefikse s dugim i kratkim vokalom *nĩ-* i *nĩ-* te česticu *nĩ* koja uvijek ima kratak vokal.

Svim slavenskim jezicima zajedničke su dvije skupine zamjenica: niječne zamjenice te neodređene zamjenice. Niječne zamjenice potječu još iz doba općeslavenskoga idioma, a nastale su spajanjem niječne čestice *ni* s upitnim zamjenicama, koje su vrlo čest izvor neodređenih zamjenica u jezicima (von Bremen 1983).¹³ Tu činjenicu potvrđuju i određeni primjeri iz staroslavenskoga u kojima su upitne zamjenice upotrijebljene u funkciji neodređenih zamjenica u niječnim rečenicama (usp. Willis 2013: 378) da bi potom bile posve istisnute iz niječnih rečenica i ograničene na ostala, ne-niječna polarizirana okružja. Niječnih zamjenica, zamjениčkih pridjeva i priloga u hrvatskome nema mnogo: *nitko*, *ništa*, *ničiji*, *nikakav*, *nikoji*, *nikad(a)*, *nigdje*, *nikamo*, *nikud(a)*, *nimalo*, *niotkud(a)*, *nijedan*.¹⁴

Okolo porijekla neodređenih zamjenica nešto je manje suglasja, prije svega zbog nejasna porijekla čestice, odnosno prefiksa *ne-*, no posve je sigurno da se ta čestica nije razvila iz rečeničnog niječnog obilježivača *ne*. Naime Haspelmath (1997: 131) iznosi mnogobrojne dokaze da su neodređene zamjenice poput *netko* ili *nešto* u slavenskim i mnogim drugim europskim jezicima nastale gramatikalizacijom rečenica u značenju ‘ne znam tko’, ‘tko zna tko’,¹⁵ a ako je tomu tako, onda se te neodređene zamjenice nikada nisu pojavljivale u niječnim rečenicama, već su oduvijek samo „obične” neodređene zamjenice.

Jasno je dakle da se hrvatski i ostali slavenski jezici nisu kolebali u uporabi niječnih i neodređenih zamjenica te su prve od samih početaka bile ograničene na niječne rečenice, dok su se potonje koristile u ne-niječnim okružjima, baš kao i tzv. zamjenice slobodnog izbora prisutne u južnoslavenskim jezicima i tvorene u hrvatskome česticama *bilo*, *ma* i *god* uz temeljni oblik neodređenih zamjenica (*bilo tko*, *ma tko*, *tko god* itd.).

Spomenimo na koncu i bitnu promjenu koja se dogodila u hrvatskome i srpskome, po prilici u 16. stoljeću: pojavu nove vrste neodređenih zamjenica – tzv. *i*-zamjenica (*itko*, *išta*, *igdje*, *ikad*, *ikakav*, *ijedan* itd.) (usp. Budma-

¹³ Sama niječna čestica *ni* potječe od **nei* kao oblika nastalog spajanjem praindoeuropske niječne čestice **ne* i pojačajne **ei*.

¹⁴ Raguž (1997) još navodi i *nikolik*, *nikoliko*, *niodakle* i *nidokle*, no te se zamjenice koriste iznimno rijetko. U hrvatskom mrežnom korpusu *hrWaC* (Ljubešić i Klubička 2016) nije pronađen nijedan primjer s tim zamjenicama, dok je u *Hrvatskoj jezičnoj riznici* pronađeno tek nekoliko primjera, uglavnom u književnim djelima: pet za *niodakle* te po jedan za *nikolik* i *nidokle*, dok se *nikoliko* pojavljuje samo kao ikavska varijanta zamjениčkog priloga *nekoliko*.

¹⁵ U starocrkvenoslavenskome ta je rečenica glasila **Ne vě kūto*. ‘Ne znam tko.’, od čega je stapanjem nastalo *někūto* ‘netko’.

ni 1892–1897: 89). Te se zamjenice mogu pojaviti u svim polariziranim okružjima osim u niječnima – dakle u upitnim, pogodbenim i poredbenim rečenicama, potom u rečenicama s adversativnim glagolima (*zabraniti, sumnjati, poreći* i sl.) te u zavisnim surečenicama uvedenima niječnom glavnom surečenicom.

S obzirom na složenost sustava prikazanog u Tablici 1 poučavanje negacije u hrvatskome uputno bi bilo započeti objašnjavanjem osnovnog načina tvorbe niječnih rečenica česticom *ne* i niječnim oblicima pomoćnih glagola. Potom treba prikazati inventar niječnih i neodređenih zamjenica i dosljednu uporabu prvih u niječnim (su)rečenicama te potom njih u ostalim ne-niječnim okružjima, uz tumačenje obilježja niječnog slaganja kroz usporedbu s materinskim jezikom polaznika. Nakon usvajanja tih obrazaca može se prijeći na tumačenje sastavničke i pleonastične negacije te ostalih načina izražavanja niječnosti u hrvatskome.

5.2. Niječno slaganje u hrvatskome

Kao i ostali slavenski jezici suvremeni hrvatski jezik obavezno provodi niječno slaganje – svi neodređeni izrazi u dosegu surečenične negacije uvijek su niječnoga oblika, neovisno o svojem položaju u odnosu na glagol. Posljedica je to povijesnoga razvoja od jezika s djelomičnim do jezika s obaveznim niječnim slaganjem. Naime u staroslavenskome kao prvom književnom jeziku niječno se slaganje provodilo djelomično i to prema jasnom pravilu uvjetovanom redom riječi: glagol je zanijekan ako se niječna zamjenica, zamjenički prilog ili čestica *ni* nalaze iza njega, a ako su ispred glagola, tada on može, ali i ne mora biti zanijekan. Kovačević (2016: 234) ističe kako je učestala negacija bila Slavenima bliska pojava, a stanje u ranijim periodima pojedinih slavenskih jezika ukazuje na postojanje djelomičnog niječnog slaganja i u praslavenskom jeziku (usp. Willis 2013). Mnogi su se jezici (i ne samo slavenski) razvili od jezika s djelomičnim do jezika s obaveznim niječnim slaganjem, dok je suprotan razvoj bitno rjeđi. Haspelmath (1997: 211–212) razvoj prema obaveznom niječnom slaganju smatra prirodnim jezičnim razvojem i objašnjava ga općenitom tendencijom jezika da negaciju izraze na samom početku rečenice, a da pritom zadrže i njezino uniformno izražavanje (dakle zanijekan glagol neovisno o tome nalazi li se niječna zamjenica ispred ili iza njega). Pravilo je jednostavno: uz zanijekani predikat u istoj surečenici svi su neodređeni izrazi niječni te zajedno izražavaju jedin-

stveno niječno značenje (5a). U složenim rečenicama neodređeni izrazi u zavisnoj potvrdnoj surečenici nisu u doseg negacije u glavnoj surečenici te ne mogu biti u niječnom obliku (5b) osim ako i predikat u zavisnoj surečenici nije zanjek (5c):

(5a) **Nisam** vidjela **nikoga** u dvorištu.

(5b) **Nisam** vidjela da se **itko/bilo tko/netko/*nitko** šulja po dvorištu.

(5c) To **nije** posao koji **nitko ne** bi želio raditi.

Izbor zamjenice utječe i na moguća značenja rečenice (5b) te odražava logičku pretpostavku od koje govornik kreće: ako nismo vidjeli da se itko ili bilo tko šulja po dvorištu, pretpostavka je da nikoga tamo nije ni bilo, no upotrijebimo li asertivnu zamjenicu *netko*, tada zapravo izražavamo vjerovanje da je nekoga bilo u dvorištu, ali ga mi nismo vidjeli.¹⁶

Naravno, činjenica da je hrvatski jezik s niječnim slaganjem ne znači da ne poznaje i dvostruku ili višestruku negaciju, bilo kao više surečeničnih negacija u jednoj rečenici (6a) bilo kao kombinaciju rečenične i sastavničke negacije unutar iste surečenice (6b). U oba slučaja paran broj negacija daje potvrdno značenje, dok neparan daje niječno značenje.

(6a) **Ne** vjerujem da Lena **nije** rekla da kava **nije** zdrava.

(= Vjerujem da je Lena rekla da kava nije zdrava.)

(6b) Njezin nastup **nije** prošao **nezamijećeno**. (= njezin je nastup bio zamijećen)

¹⁶ Anonimni/a recenzent/ica ispravno zamjećuje kako hrvatski dopušta rečenice poput (i) i (ii), ali ne i one poput (iii)

(i) **Nikad nisam** čula **ništa** tako strašno.

(ii) **Nikad nisam** čula **nešto** tako strašno.

(iii) ***Nikad nisam nešto** čula.

te kao mogući razlog navodi pragmatičku obilježnost primjera (ii), u kojem asertivnu zamjenicu *nešto* dopušta prikriiveni modalni operator. Slažemo se da su primjeri poput (ii) pragmatički obilježeni i dovode do promjene u značenju u odnosu na primjer (i): niječna zamjenica u primjeru (i) izražava nepostojanje mogućeg skupa referenata koji bi bili jednako strašni, dok neodređena zamjenica u primjeru (ii) pretpostavlja mogući skup neodređenih referenata koji bi mogli biti jednako strašni. Razlika između tih dvaju značenja vezana je uz pojmove *značenjske pretpostavke* (Frege 1892, Strawson 1950, 1952) i *pragmatičke pretpostavke* (Stalnaker 1974). U prvom je slučaju riječ o uvjetu koji mora biti ispunjen da bi neka rečenica bila smatrana istinitom ili neistinitom dok se drugi odnosi na ono što sudionici diskursa smatraju utvrđenim, valjanim i poznatim u trenutku izricanja neke rečenice. Kad god je nešto značenjski pretpostavljeno, očekujemo da je i pragmatički pretpostavljeno (no ne i obratno). Usto skup mogućih referenata mora biti barem donekle određen u odnosu na neku referentnu točku (u ovom slučaju nešto strašno) pa su rečenice poput (iii) neprihvatljive jer su jednostavno nedovoljno obavijesne s obzirom na neodređenost zamjenice dok rečenice poput *Nikad nisam ništa čula*. izriču potpunu obavijest. Više o toj temi vidi u Zovko Dinković (2021: 210–214).

Valja napomenuti da postoji ograničenje u kognitivnoj obradi takvih negacija povezano s ograničenim kapacitetom naše radne memorije: dvije negacije obrađujemo trenutno, no tri ili više moramo „razlagati” na dijelove kako bismo shvatili njihovo značenje. U tom postupku doseg negacije ima ključnu ulogu – ako negacija u glavnoj surečenici ima doseg nad više niječnih izraza u ostalim surečenicama, što je slučaj sa zavisno složenim rečenicama, trebat će nam više vremena da rečenicu kognitivno obradimo i razumijemo (usp. Corblin 1996, Ćoso 2015, de-Dios-Flores 2019). Ako je pak riječ o nezavisno složenim rečenicama, u kojima negacija u prvoj rečenici nema doseg nad drugom rečenicom, tada je obrada trenutna čak i ako je više negacija u pitanju:

(7) **Nije** da mi njezin postupak **ne** smeta, ali **ne** mogu reći da **nije** opravdan.

Osobito su česti u jezicima primjeri poput (6b), u kojima se dvije negacije ne poništavaju u potpunosti, pa dobiveno značenje nije samo potvrdno već je i pragmatički obilježeno. Takve se konstrukcije nazivaju litotama i sastoje se u negaciji suprotnoga pojma, odnosno kakva izraza negativna značenja ili niječnog oblika pridjeva ili priloga pozitivna značenja. Funkcija je litote naglašavanje kakve ideje, misli ili emocije (usp. Bagić 2012) i ublažavanje snažne ili superlativne karakterizacije (usp. Kovačec 1996), osobito onda kada želimo ostati uljudni u razgovoru. Uporaba litote kao retoričke figure seže daleko u povijest te ju nalazimo u vrlo različitim registrima i vrstama tekstova, a u svakodnevnom je jeziku toliko česta da ju gotovo i ne zamjećujemo – primjerice među prvih 100 primjera s pojavnicom *nezamijećen* u hrvatskom mrežnom korpusu *hrWaC* (Ljubešić i Klubička 2014) taj se pridjev u čak polovici primjera pojavljuje uz negaciju, tj. u obliku litote (*ne biti/ostati/proći nezamijećen(o)*). Stoga je vrlo bitno pri poučavanju negacije obratiti pozornost i na tu pojavu.

5.3. Ostali niječni oblici

Poučavanje bilo kojeg jezika ne bi se smjelo ograničiti samo na standard već mora uzeti u obzir i svakodnevni razgovorni jezik. Kada je riječ o hrvatskoj, uporaba negacije u razgovornom jeziku uglavnom se poklapa s onom koju propisuje norma, dok se iznimke tiču uporabe niječnih zamjenica u prijedložnim izrazima, uporabe negacije uz priloge poput *umalo/zamalo* te uporabe vulgarnih umanjivača poput *drek* ili *šipak* kao osobite podvrste minimizatora ili umanjivača.

5.3.1. Niječne zamjenice u prijedložnim izrazima

Norma hrvatskoga standardnog jezika nalaže da se prefiks *ni-* razdvaja od zamjenice kada je ona dio prijedložno-padežnoga izraza i stavlja ispred prijedloga (npr. **Nismo** govorile **ni o čemu**.). Takav je poredak prisutan još i u istočnoslavenskim jezicima i srpskome, dok se u zapadnoslavenskim i ostalim južnoslavenskim jezicima prijedlog nalazi ispred niječne zamjenice (npr. *o ničemu, za nikoga* itd.). Potonji poredak sve je zamjetniji i u hrvatskome, ne samo u razgovornom jeziku već i u medijima, osobito kada je riječ o najučestalijim prijedlozima (v. Zovko Dinković 2014), pa se nerijetko umjesto rečenica poput (8a) može čuti (8b):

(8a) U svijetu biznisa često nema milosti **ni za koga**.

(8b) U svijetu biznisa često nema milosti **za nikoga**.

Iako bismo u takvim slučajevima mogli govoriti o zamjetnom obilježju uzusa, odnosno jezične uporabe,¹⁷ zasad nije izgledno da će poredak *prijedlog + niječna zamjenica* prodrijeti u normu hrvatskoga kao što je to primjerice bio slučaj s češkim, u kojem je prijelaz s poretka *ni + prijedlog + neodređena zamjenica* u staročeškome na poredak *prijedlog + niječna zamjenica* u suvremenome češkom jeziku rezultat dijakronijske promjene (v. Harves 1998). Pohvalno je poznavati normu, no svima koji uče hrvatski jezik zasigurno će laknuti ako znaju da u neobaveznom razgovoru na pitanje o čemu razmišljaju mogu bez bojazni odgovoriti: *O ničemu*.

5.3.2. Proksimativni prilozi

Nešto više problema oni koji uče hrvatski mogli bi imati s tzv. proksimativnim priložima poput *umalo* ili *zamalo* jer je njihovo značenje dvojako i k tomu suprotno – približiti se tomu da se što učini ili dogodi (9a) i približiti se tomu da se što ne učini ili ne dogodi (9b):

(9a) Bojan je *umalo* pao s kreveta. = ipak nije pao

(9b) Bojan *umalo nije* otišao u kino. = ipak je uspio otići u kino

Takvi se prilozi sastoje od dviju sastavnica, proksimativne (*umalo učiniti*) i polarne (*umalo ne učiniti*), pri čemu je prva prisutna, ali asertivno

¹⁷ Više o odnosu i utjecaju jezične uporabe na normu hrvatskoga standardnog jezika vidi u Matešić (2013).

inertna, što omogućava promjenu polarnosti, a time i inverzno tumačenje (Horn 2002).¹⁸ Koje će značenje prilog dobiti, uvelike ovisi o kontekstu, pa se izražena negacija katkad može smatrati neobaveznom (10a) ili se neizražena negacija može pragmatički podrazumijevati (10b):

(10a) Bojan *umalo* **nije** pao s kreveta. = nije pao

(10b) Bojan je *umalo* pao s kreveta. = nije pao

Ni sami izvorni govornici hrvatskoga katkad nisu sigurni trebaju li uz navedene priloge upotrijebiti negaciju ili *ne*, pa se često, a osobito u sportskim komentarima, može čuti da je lopta *umalo* promašila gol (iako nije bila ni blizu gola) ili da je igrač bio *umalo* neprecizan (a promašio je gol). Stoga pozornost treba obratiti ne samo na jezični već i na situacijski kontekst.

5.3.3. *Vulgarni umanjivači*

Posljednja osobitost razgovornog jezika vezana uz negaciju tiče se umanjivača, točnije njihove podvrste nazvane vulgarnim umanjivačima. Umanjivači ili minimizatori leksički su izrazi koji opisuju najmanju količinu na nekoj pragmatičkoj skali (usp. Fauconnier 1975) te se najčešće nalaze u dosegu rečenične negacije.¹⁹ Naime nijekanjem najmanje količine x zapravo izričemo nepostojanje bilo koje druge količine veće od x na određenoj skali, pri čemu x značenjski postaje ekvivalent pojma *ništa*:

(11) Nismo ubrali ni **grozd**/popili ni **kapi**/pojeli ni **mrvice**/rekli ni **riječ**...

= nismo ubrali/popili/pojeli/rekli **ništa**

Bitno je napomenuti da je najmanja količina čega određena jezičnom konvencijom i ne mora nužno odgovarati stvarnoj najmanjoj količini pa se jezici razlikuju po tome koji su umanjivači u njima konvencionalizirani (Hoeksema i Rullmann 2001). Određena sklonost ipak postoji pa je na temelju primjera iz više jezika utvrđeno da umanjivači uglavnom potječu iz domene kulinarstva ili se odnose na životinje i dijelove tijela te novčiće i druge pred-

¹⁸ Pojam asertivne inercije (eng. *assertoric inertia*) odnosi se na izraze koji mogu nositi dvije (suprotne) inferencije pa jedna uvijek, ovisno o kontekstu, postaje inertna (za poblize tumačenje v. Zovko Dinković 2021: 216).

¹⁹ Naravno, hrvatski, poput mnogih drugih jezika, ima i uvećavače ili maksimizatore koji također mogu biti niječnoga oblika, npr. *ni mrtav (što učiniti)*, *ni štapom (taknuti)*, *ni u sto godina*, *ni za živu glavu*, *ni za svo blago* i sl.

mete male vrijednosti (Horn 2001a). Umanjivači nose pojačajno značenje, što se vidi po prisutnosti pojačajne čestice *i* ispred umanjivača, ali nisu ograničeni samo na niječna okružja – štoviše, njihova je distribucija u hrvatskome nalik onoj u engleskome i ne obuhvaća samo niječne rečenice u kojima se provodi niječno slaganje pojačajne čestice s rečeničnom negacijom (11), već i ostala polarizirana okružja poput upitnih ili pogodbenih rečenica (12a i 12b redom):

(12a) Misliš li da će maknuti *i malim prstom* da mi pomogne?

(12b) Ako popiješ *i kap* tog apsinta, pozlit će ti.

Razvidno je da je priroda umanjivača dvojna: izraz najmanje količine u doseg negacije označava nepostojanje i te najmanje količine (što izaziva i niječno slaganje), dok u ostalim polariziranim okružjima označava mogućnost postojanja makar tog najmanjeg dijela količine.

Osobitu vrstu umanjivača čine tzv. vulgarni umanjivači, izrazi tabuiziranog porijekla izvedeni uglavnom od raznih naziva za tjelesne izlučevine i genitalije (Horn 2001b, Postal 2004, Hoeksema 2009), čija uporaba nije dijelom gramatičke norme hrvatskoga standardnog jezika već pripada kolokvijalnom jeziku. I njihova je funkcija prije svega pojačajna, često uz dozu poruge, ljutnje ili sarkazma, a zanimljivo je da se neki od njih pojavljuju u više jezika, primjerice *drek* (eng. i njem. *dreck*) ili *figa* (eng. *fig*, tal. *figa*). Vulgarni umanjivači također nose značenje zamjenice *ništa*, ali se, za razliku od „uobičajenih” umanjivača, nikad ne pojavljuju u okružju rečenične negacije pa su po tome slični niječnim zamjenicama u engleskome: nositelji su niječnosti i rabe se uz nezanijekane predikate te niječu cijelu rečenicu.

(13) Da nastane kataklizma, *šipak/vraga/drek/figu* bi se ljudi spasili. = ljudi se ne bi spasili

Na sličan način u hrvatskome se kolokvijalnom jeziku koriste niječne zamjenice u potvrdnim rečenicama, odnosno tzv. anaforičkoj pojačajnoj negaciji, gdje sadržaj niječne rečenice poriče prethodnu tvrdnju, ali uz dodano pojačajno značenje:

(14) – Piko kaže da će osvojiti Everest. – Ma osvojiti će ga **nikad!**

U takvim je primjerima niječna zamjenica jedina niječnica u rečenici, a time i emfatički obilježivač rečenične negacije, no takva uporaba nije uobičajena za hrvatski jezični sustav i iznimno je pragmatički ograničena pa će, kao i vulgarni umanjivači, gotovo sigurno ostati dijelom kolokvijalnog jezika. Ipak, riječ je o zanimljivu dijelu jezične uporabe kojem vrijedi posvetiti pozornost pri poučavanju.

6. ZAKLJUČNE NAPOMENE

Dobar i sustavan opis temelj je svakog uspješnog poučavanja pa tako i onog o negaciji u jeziku. Takav se opis pri učenju hrvatskoga kao stranoga jezika sastoji od upoznavanja osnovnih gramatičkih sredstava kojima se negacija u hrvatskome izražava – prije svega niječnim česticama *ne* i *niti* te prefiksima *ne-* i *ni-* – a potom i upoznavanja s tipom jezika kojemu hrvatski pripada s obzirom na tumačenje odnosa zanijekanog predikata i drugih niječnica u rečenici. Pritom je bitno hrvatski kao jezik s obaveznim niječnim slaganjem usporediti s materinskim jezikom polaznika: najmanje problema s učenjem hrvatske negacije imat će oni čiji materinski jezik također obavezno provodi niječno slaganje, primjerice govornici ostalih slavenskih jezika, dok će izvorne govornike jezika s djelomičnim niječnim slaganjem, poput talijanskog ili španjolskog, trebati naputiti da predikat zaniječu i onda kada su niječne zamjenice ispred glagola. Taj će im zadatak svakako olakšati činjenica da su i u slučaju nezanijekanog predikata (jer se niječna zamjenica nalazi ispred glagola) ostali neodređeni izrazi u rečenici također niječnoga oblika, kao u primjeru iz talijanskoga:

- (15) *Nessuno* ha mangiato **niente**/***qualcosa**.
 ‘Nitko nije pojeo ništa.’
 (dosl. ‘**Nitko** je pojeo **ništa**/***nešto**.’)

Najviše teškoća imat će govornici jezika koji dosljedno provode načelo logičke dvostruke negacije, poput njemačkoga ili švedskoga. U tim su jezicima niječne zamjenice nositelji niječnosti te niječu cijelu rečenicu pa će izvorni govornici tih jezika dodatno nijekanje predikata zacijelo osjećati kao suvišnu negaciju. Nešto lakše će po tom pitanju biti izvornim govornicima engleskoga zato što je taj jezik niječno slaganje zadržao u mnogim svojim nestandardnim varijantama pa je pri poučavanju negacije u hrvatskome dovoljno reći da se ona ponaša isto kao i negacija u nestandardnom engleskom: *I didn't see nobody* u tom slučaju doista znači ‘**Nisam** vidjela **nikoga**.’

Nakon uspješnog ovladavanja „običnom” negacijom i niječnim slaganjem poučavanje se može proširiti na ostale niječne oblike i značenja koja se njima izražavaju: pleonastičnu negaciju, litotu i dvostruku rečeničnu negaciju te razne pojavnosti u razgovornom jeziku vezane uz negaciju. Naprednim polaznicima bit će zanimljivo i područje frazeologije, kojim se u ovome radu nismo bavili, no koje obiluje raznim niječnim izrazima (npr. *ni kriv ni dužan*, *ni po koju cijenu*, *ni pet ni šest*, *ni kućeta ni maćeta*, *ni u ludilu* i sl.).

Ako znamo da je niječnost jedno od ključnih i jedinstvenih obilježja ljudskoga jezika, ali i mišljenja, jasno je zašto je poučavanje negacije jedan od važnijih vidova učenja bilo kojega stranog jezika pa tako i hrvatskoga čiji će dosljedan sustav, uz obilje literature nastale u proteklih petnaestak godina, taj zadatak uvelike olakšati.

LITERATURA

- Abels, Klaus. 2005. 'Expletive negation' in Russian: a conspiracy theory. *Journal of Slavic Linguistics*, 13, 5–74.
- Bagić, Krešimir. 2012. *Rječnik stilskih figura*. Zagreb: Školska knjiga.
- Barić, Eugenija; Mijo Lončarić; Dragica Malić; Slavko Pavešić; Mirko Peti; Vesna Zečević i Marija Znika. 2003. *Hrvatska gramatika* [3. izdanje]. Zagreb: Školska knjiga.
- Blanchette, Frances. 2015. English negative concord, negative polarity, and double negation. Doktorski rad. City University of New York.
- Budmani, Pero [ur.]. 1892-1897. *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika, svezak IV*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.
- Corblin, Francis. 1996. Multiple negation processing in natural language. *Theoria*, 62, 3, 214–259.
- Croft, William. 2000. *Explaining Language Change: An Evolutionary Approach*. Harlow: Pearson Education Ltd.
- Ćoso, Bojana. 2015. *Kognitivna obrada različitih hrvatskih niječnih rečenica i njihov prijenos u engleski jezik*. Doktorski rad. Centar za poslijediplomske studije Zagreb.
- Dahl, Östen. 1979. Typology of Sentence Negation. *Linguistics*, 17, 79–106.
- De-Dios-Flores, Iria. 2019. Processing Sentences With Multiple Negations: Grammatical Structures That Are Perceived as Unacceptable. *Frontiers in Psychology*, 10. doi:10.3389/fpsyg.2019.02346.
- Dryer, Matthew. 2013. Negative Morphemes. *The World Atlas of Language Structures Online* [ur. Matthew S. Dryer i Martin Haspelmath]. Leipzig: Max Planck Institute for Evolutionary Anthropology. <https://wals.info/chapter/112> (pristupljeno 31. siječnja 2022.).
- Dryer, Matthew S.; Martin Haspelmath [ur.]. 2013. *The World Atlas of Language Structures Online*. Leipzig: Max Planck Institute for Evolutionary Anthropology. <http://wals.info> (pristupljeno 2. veljače 2022.).
- Espinal, Maria Teresa. 1992. Expletive negation and logical absorption. *Linguistic Review*, 9, 4, 333–358.
- Fauconnier, Gilles. 1975. Pragmatic scales and logical structures. *Linguistic Inquiry*, 6, 3, 353–375.

- Frege, Gottlob. 1892. Über Sinn und Bedeutung. *Zeitschrift für Philosophie und philosophische Kritik*, 100, 1, 25–50.
- Giannakidou, Anastasia. 1998. *Polarity Sensitivity as (Non)Veridical Dependency*. Amsterdam: John Benjamins.
- Giannakidou, Anastasia. 2000. Negative... concord?. *Natural Language and Linguistic Theory*, 18, 3, 457–523.
- Giannakidou, Anastasia. 2006. N-words and negative concord. *The Blackwell Companion to Syntax* [ur. Martin Everaert, Henk van Riemsdijk, Rob Goedemans i Bart Hollebrandse]. Malden, MA: Blackwell. 327–391.
- Harves, Stephanie. 1998. The syntax of negated prepositional phrases in Slavic. *Formal Approaches to Slavic Linguistics 6: The Connecticut Meeting* [ur. Željko Bošković, Steven Franks i William Snyder]. Ann Arbor: Michigan Slavic Publications. 166–186.
- Haspelmath, Martin. 1997. *Indefinite Pronouns*. Oxford: Clarendon Press.
- Hoeksema, Jack. 2009. Jespersen recycled. *Cyclical Change* [ur. Elly van Gelderen]. Amsterdam: John Benjamins. 15–34.
- Hoeksema, Jack i Hotze Rullmann. 2001. Scalarity and polarity: a study of scalar adverbs as polarity items. *Perspectives on Negation and Polarity Items* [ur. Jack Hoeksema, Hotze Rullmann, Victor Sánchez-Valencia i Ton van der Wouden]. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins. 129–172.
- Horn, Laurence R. 2001a. *A Natural History of Negation* [2. izmijenjeno izdanje]. Stanford: CSLI Publications.
- Horn, Laurence R. 2001b. Flaubert triggers, squative negation, and other quirks of grammar. *Perspectives on Negation and Polarity Items* [ur. Jack Hoeksema, Hotze Rullmann, Victor Sánchez-Valencia i Ton van der Wouden]. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins. 173–199.
- Horn, Laurence R. 2002. Assertoric inertia and NPI licensing. *Proceedings of the 38th Annual Meeting of the Chicago Linguistic Society: Parasession on Negation and Polarity* [ur. Mary Andronis, Erin Debenport, Anne Pycha i Keiko Yoshimura]. Chicago: CLS. 55–82.
- Ilc, Gašper. 2012. Skladenjska okolja pleonastičnega zanikanja. *Slavistična revija*, 60, 4, 659–676.
- Jespersen, Otto. 1917. Negation in English and other languages. *Selected Writings*. London: George Allen & Unwin Ltd. [1962], 3–151.
- Jespersen, Otto. 1922. *Language: It's Nature, Development and Origin*. London: George Allen & Unwin Ltd. [pretisak: Frankfurt am Main: Outlook Verlag GmbH, 2018].
- Kallel, Amel. 2007. The loss of negative concord in Standard English: internal factors. *Language Variation and Change*, 19, 27–49.
- Katičić, Radoslav. 2002. *Sintaksa hrvatskoga književnog jezika* [3. izdanje]. Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti i Nakladni zavod Globus.
- Klima, Edward S. 1964. Negation in English. *The Structure of Language* [ur. Jerry A. Fodor i Jerrold J. Katz]. Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall, 246–324.

- Kordić, Snježana. 1996. Zamjenice u izgradnji kohezije teksta. *Radovi Zavoda za slavensku filologiju*, 30/31, 55–100.
- Kovačec, August [ur.]. 1996. *Hrvatski opći leksikon*. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža.
- Kovačević, Ana. 2016. *Negacija od čestice do teksta. Usporedna i povijesna raščlamba negacije u hrvatskoglagoljskoj pismenosti*. Zagreb: Staroslavenski institut.
- Laka Mugarza, Itziar. 1990. *Negation in syntax: on the nature of functional categories and projections*. Doktorski rad. Massachusetts Institute of Technology.
- Ljubešić, Nikola; Klubička, Filip. 2016. *Croatian web corpus hrWaC 2.1*. Slovenian language resource repository CLARIN.SI. <http://hdl.handle.net/11356/1064> (pristupljeno 14. ožujka 2022.).
- Matešić, Mihaela. 2013. Odras jezične uporabe u normativnim priručnicima hrvatskoga jezika. *Javni jezik kao poligon jezičnih eksperimenata* [ur. Barbara Kryžan-Stanojević]. Zagreb: Srednja Europa. 39–51.
- Muller, Claude. 1991. *La négation en français*. Ženeva: Droz.
- Nazalević Čučević, Iva. 2016. *Sintaktička negacija. Usporedna analiza sintaktičke negacije u hrvatskome i makendonskome jeziku*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada
- Nevalainen, Terttu. 1998. Social mobility and the decline of multiple negation in Early Modern English. *Advances in English Historical Linguistics (1996)* [ur. Jacek Fisiak i Marcin Krygier]. Berlin/New York: Mouton de Gruyter. 263–291.
- Nevalainen, Terttu. 2006. Negative concord as an English „vernacular universal”: social history and linguistic typology. *Journal of English Linguistics*, 34, 3, 257–278.
- Postal, Paul. 2004. The structure of one type of American English vulgar minimizer. *Skeptical Linguistic Essays* [ur. Paul Postal]. New York: Oxford University Press. 159–172.
- Raguž, Dragutin. 1997. *Praktična hrvatska gramatika*. Zagreb: Medicinska naklada.
- Silić, Josip; Ivo Pranjković. 2005. *Gramatika hrvatskoga jezika za gimnazije i visoka učilišta*. Zagreb: Školska knjiga.
- Stalnaker, Robert. 1974. Pragmatic presuppositions. *Semantics and Philosophy* [ur. Milton K. Munitz i Peter K. Unger]. New York: New York University Press. 197–214.
- Strawson, Peter F. 1950. On referring. *Mind*, 59, 320–344.
- Strawson, Peter F. 1952. *Introduction to Logical Theory*. London: Methuen & Co.
- Tovena, Lucia M. 1996. Negative concord, events and negative chains. *ESCOL '96, Proceedings of the 13th Eastern States Conference on Linguistics* [ur. Anthony D. Green i Virginia Motapanyane]. Ithaca: Cascadilla Press. 313–322.
- Tovena, Lucia M. 1998. *The fine structure of polarity sensitivity*. New York: Garland Publishing.
- Tubau, Susagna. 2008. *Syntax-morphology interface conditions on the expression of negation*. Doktorski rad. Universitat Autònoma Barcelona i Universiteit van Amsterdam.

- Van der Wouden, Ton. 1994. Polarity and ‘illogical negation’. *Dynamics, Polarity, and Quantification* [ur. Makoto Kanazawa i Christopher J. Piñón]. Stanford: CSLI. 17–45.
- Van der Wouden, Ton. 1997. *Negative Contexts. Collocation, Negative Polarity, and Multiple Negation*. London: Routledge.
- Van Valin, Robert D. Jr.; LaPolla, Randy J. 1997. *Syntax: Structure, Meaning and Function*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Von Bremen, Klaus. 1983. *Question-words: a study in the syntax of relativization, free relatives, pseudo-cleft sentences and certain indefinite pronouns*. Doktorski rad. Stockholms universitet.
- Willis, David. 2013. Negation in the history of the Slavonic languages. *The History of Negation in the Languages of Europe and the Mediterranean, Vol. 1: Case Studies* [ur. David Willis, Christopher Lucas i Anne Breitbarth]. Oxford: Oxford University Press. 341–398.
- Yoon, Suwon. 2011. *‘Not’ in the mood: the syntax, semantics, and pragmatics of evaluative negation*. Doktorski rad. Chicago: University of Chicago.
- Zeijlstra, Hedzer Hugo. 2004. *Sentential negation and negative concord*. Doktorski rad. Universiteit van Amsterdam. Utrecht: LOT Publications.
- Zovko Dinković, Irena. 2013. *Negacija u jeziku*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada
- Zovko Dinković, Irena. 2014. The position of negative element in prepositional phrases with negative indefinites. *Rasprave: Časopis Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, 39, 2, 675–690.
- Zovko Dinković, Irena. 2015. Ekspletivna negacija u hrvatskome. *Dimenzije značenja* [ur. Branimir Belaj]. Zagreb: Zagrebačka slavistička škola. 323–336.
- Zovko Dinković, Irena; Ilc, Gašper. 2017. Pleonastic negation from a cross-linguistic perspective. *Jezikoslovlje*, 18, 1, 159–180.
- Zovko Dinković, Irena. 2021. *O dvostrukoj negaciji i niječnome slaganju*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.

SUMMARY

TEACHING NEGATION IN CROATIAN AS A FOREIGN LANGUAGE

As one of the unique features of human language, negation in natural languages may be realized in a number of morphological and syntactic ways. It permeates all areas of linguistic study and it is always overtly expressed through various negative words. The term negative word primarily refers to the marker of sentence negation and also includes negative pronouns and negative forms of pronominal adjectives and adverbs. Languages differ typologically in the interpretation of sentences in which the negative pronoun is found in the environment of sentence negation: in languages with double negation (DN), such as standard English, German or Dutch, the negative pronoun in the scope of sentence negation is interpreted as double negation, i.e. affirmation, while in languages with negative concord (NC) all negative words in the scope of sentence

negation are interpreted as one semantic negation. A distinction should be made between strict NC languages, such as Croatian and other Slavic languages, which always require negative indefinites in the scope of sentence negation, and non-strict NC languages, such as Spanish or Italian, where negative concord depends on the position of the negative indefinite with regard to the negated verb. The difference between languages with double negation and those with negative concord lies at the core of many debates in linguistics, which primarily concern the semantic nature of negative words. It also presents a great challenge in learning and teaching a foreign language, especially in cases where mother tongue and foreign language belong to different types. The paper discusses a systematic approach to teaching negation in Croatian as a foreign language from a linguistic perspective.

Keywords: negative words, negative pronouns, double negation, negative concord

Ovaj rad dostupan je za upotrebu pod licencom „Creative Commons Imenovanje 4.0. međunarodna”.
This work is licenced under a Creative Commons Attribution 4.0 International License.